

דור הלבנטינים

זיקליו כהנוב: אירופה מרחוק

זוכרת אני את קורס הפילוסופיה שלי, האחרון בליציאון הצרפתי. מעט בנות, הרבה בנים, יהודים, יוונים, ארמנים, קופטים. היתה שם נערה צרפתייה אחת, פראנסואז, שקינאנו בה בשל סגנון כתיבתה המסולסל ופניה הוורדרדים. ועם זאת שמנו לקלס את דעותיה השיגרתיות ואת מבנה-גופה הגרמי, האיברי. אף מוסלמי אחד לא נותר בתוכנו, וכמעט כך היה הדבר גם בבתי-הספר הקתוליים. להוציא את הסורים-הנוצרים שהיו שם רוב מכריע, ובימים הקולוניאליים הללו לא התפארו שהם ערבים. הנערים המוסלמים למדו בבתי-ספר אנגליים או ערביים, אבל התרבות המערבית היתה ענין כמעט אך ורק למיעוטים. החינוך הרחיב את התהום שהפרידה בינינו. בנות פחות תורכיים ורופאים מצריים שאתן שיחקנו בילדותנו פרשו והתרחקו מעט-מעט, תחילה לארמון ואחר-כך לנישואים. היינו נפגשות ומחליפות כמה מלים אצל גרופי (אולם-תה — אולם-ריקודים — מסעדה — בר של שוייצי אחד, מרכז החיים החברתיים בקאהיר), או בנשפי-הצדקה המהודרים במלונות-התיירים הגדולים, שפרדס, סמיראמיס, מינא-האוס. רק אלו שהשליכו אחר גו את תומתן יחד עם צעיפן היו מופיעות, מפוקסות ומפורפסות, בשמלות אטלס הדוקות לגופן, יוצאות חוצץ לתבוע את היקרה שבכל החירויות, הקלה ביותר לכיבוש — אי-הנאמנות בחיי הנישואים. הנערות הטובות חיו את חייהן במסתרם, מעולם לא ראינון.

או אז התחוויר לנו כי נערה היושבת בבר מקפחת לבלייהשיב את שמה הטוב, וכן שלעולם אין להסכים לרקוד עם מוסלמי, ויהיה מעמדו החברתי אשר יהיה. כמה נערות יהודיות, כך הזהירונו הורינו, נעשות פלגשיהם, אך לא נשיהם. בנשפים המפוארים שהיתה כל עדה עורכת לעזרת ענייה היתה כל עדה תופסת חלק מן האולם, פשוט מפני שבני-אדם יושבים סמוך לאנשי-שלומם, ואם דרך-מקרה היה בחור עובר ומומין בחורה מקבוצה אחרת, הרי מאחר שתכל הפירו את הכל היו הבריות לוטשים עיניים ומתחילים לרנן. רק בשכבות העליונות של החברה היו בני-אדם מתערבים בצורה טבעית, כדבר המובן-מאליו.

אנחנו, בנות המיעוטים השקדניות, התחלנו לבקר בנשפים האלה. היינו פמיניסטיות נלהבות, תוקפניות וחסודות, וגאות היינו לשבת עם בני-גילנו הגברים, להחליף הערות על דקארט, קאנט ושפינוזה, אף היתה לנו חולשה נוראה לדבר על פילוסופיה אפילו תוך כדי ריקוד „קוקאראצ'ה“.

באולם ההרצאות היה כל פילוסוף מתוכנו מרצה את דעותיו שעה קצרה. לאחר שהציגו המורה שלנו. והבחור הבא אחריו היה קורעו תמיד לגורים. הפילוסופיה היתה אמורה להמציא את המפתח להבנת החיים, אך לי נדמה היה כי אין בה בעצם כל מועיל, שהרי נתחיל לחיות הרבה קודם שנדע להשתמש במפתח הזה. מעולם לא קראנו אף אחד מן הספרים המצוטטים בספר־הלימוד שלנו, ולא הכרנו איש, אולי חוץ מן המורה שלנו, שקראם, או יקראם, אי־פעם. היתה זו אחת התעלומות של התרבות הלבנטינית: מי קרא את הספרים שבכותם נעשו בני־אדם מפורסמים כל־כך? — די היה לדעת את שמותיהם על־מנת להיחשב „בן־תרבות”. כשהלכתי כעבור שנתיים־שלוש ל„קומדי פראנסו” בפאריז נדהמתי לראות באולם לא רק דרדקים מתבגרים אלא אנשים בוגרים ובשלים הנהנים למשמע כל שורה וניכר בהם שקראו וחזרו את הקלטיקאים שלהם אחרי גמר בית־הספר. אנחנו היינו מטיחים זה בזה בחצר דברים מתוך „יומאניטה” ו„קראפיו”, ובתוך כך היינו מתרגשים עד שכמעט לא שמנו לב שכולנו אומרים אותם דברים. מנוחת־נפשה של פרנסואז ברגעיט כאלה היתה מרגיזה מאין כמוה. הנה זאת נערה הוולכת לתפילת־המיסה, אוספת מתכונים ושירים, ואפילו רוקמת, ממש כאילו אין הנשים נאבקות להשתחרר מעבדות הבית. היא לא היתה אפילו כסילה, והוריה ידועים היו כאנשים הפחות ריאקציוניים ואנטישמיים שבכבה העליונה של אנשי הפקידות והעסקים הצרפתיים, ה„שמנת” של מושבת־הזורים במצרים. שלוותה עוררה בנו הרגשה שאנו מחקים איזה דבר שאין אנו יודעים עליו ולא־כולם, ואף כי מעולם לא הודינו בכך, היינו עוינים אותה.

שמענו הרבה על דארון בשיעורינו. כן, דארון היה מדאיג אותי. שוקדת הייתי לאסוף נימוקים להרשתו. כל־אימת שהייתי מריחה ריחו של פרח או טועמת טעם פרי מהרהרת הייתי בפלא הזה, שכל יצור חי מפיק איזה דבר אחר מעסיסי האדמה עד שהוא יוצר את הניחוח, הצורה, הצבע, הטעם שמפוחם העולם הוא לקט מופלא ורבגוני של דברים יחידים־במינם, ושאם גם הכל חייבים להרוג כדי לחיות, הנה הזאבים, אפילו בקרב בני־האדם, לעולם אינם הורגים את כל הכבשים. אילו עשו כן, כי אז לא היו רבבות קבצנים בחוצות קאהיר והכל היו מיליונרים.

איך יכלו מורינו, שרובם סוציאליסטים טובים, לבזוז על דארון אפילו חמש דקות? מה כאן הדבר שאינני מבינה? לאהר שנים של הכרות עם המחשבה המערבית דומה היה שאנו מתקדמים אהורנית, מאהבת־הזולת של ישוע הנוצרי לשטויות הבורבריות האלו של דארון. אולי זה חסרונם של האירופים. אמנם יש להם מוח, פילוסופיה, מדע, אבל צמאון־הדם הפראי נשמר בעינו. דארון, בדומה לניצ'ה, מוליך אל צלב־הקרב, ולא היהודים לבדם הם שייצבלו עליו אלא אירופה הנוצרית עצמה. דמדומי־האלים...

אף־על־פי־כן חשוב היה לדעת את הדברים האלה, ואנחנו, היוונים, היהודים, הסורים והקופטים, המיעוטים השקדניים, אנשי־התרבות לאמיתם, אנחנו נוכל לתפוס

את מקומם אם נלמד את סוד כותם ועם זאת לא נניח לו שירעילנו... אנחנו נתן למחר את צבינו ואת צבעו, והוא לא יהיה מוכתם בדם, אם אך נזכור את מצוות „לא תרצח“ אשר הורונו הדתות שלנו. אנחנו האנשים היודעים שכל אדם נולד לחיים בחשיכה והוא מהלך בדרך־מכאובים אל אור החסד העליון, ואין אף אחד זכאי לקצר את דרכו של הזולת אפילו ביום אחד.

מה יהיה אפוא על הפטריוטיות, הגבורה, הכבוד, אומץ־הלב של אלה המספנים ונותנים את חיייהם? ודאי, יש הבדל בין גיבור מקדש־השם לבין חייל, ואף־על־פי־כן כלום לא בדין אומרים עלינו שאנו הננו הלבנטינים הערמומיים, מוגי הלב? כלום אין אנו, בני המיעוטים, אומרים בכוז על המצרים שהאספסוף המתפרע לעולם לא יחולל מהפכה לאמיתה משום שעם שקיעת החמה הכל נושאים רגליהם ומסתלקים? לא ידעתי את התשובה, אבל תקופת־חיים שלמה ניתנה לי למצאה. אולי גזירה היתה עלינו ללמוד לחשוב מחדש — היוונים בבהירות הגיונם, היהודים בקנאותם, הפיניקים בעקמימותם — למסור מה שלמדנו, ולהחכים יותר.

עם זאת, בזתי לדת. היהדות היתה בעיני כל המשפחה החוגגת בזלילה את זכרם של מאורעות שאנחנו הצעירים לא מצאנו בהם כל טעם ולעגנו להם מתוך שנאה משונה, כמתוך תרעומת על שלעולם אין אנו יכולים להימלט כליל מעברנו. לא טוב מזה היה המצב אצל הקתולים. התרחקתי מעל מארי, חברתי מילדות, ודגינו, שהיתה עתה חברתי הקרובה ביותר, הומינה את שתינו לתה. דניו היתה נלהבת עוד יותר ממני בקנאתה לליאון בלום, למדע ולרפובליקה הספרדית. על כריכים נאים, מיני־מאפה ושיפעה של קצפת, שהועברו בחדר בידי סודאני נהדר במדי־שרד של זהב ואדום, שוחחנו על נערצינו האחרונים, ז'יל רומן, רוז'ה מרטן די־גאר, מאלרו, איליה ארנבורג. אנחנו חיינו בספרים, אבל מארי הגידה בשלוח בראשה הנחמד, לא, היא לא קראה אף אחד מהם. היא הסבירה שספרים, גם אם לא כולם נמצאים ב„אינדקס“ של המקראות האסורים, אין רואים אותם בעין יפה.

„אבל מה את קוראת בכל־זאת?“ שאלנו בחרדה.
„ביוגראפיות של קדושים וגנרלים. יודעות אתן, תרזה הקדושה, המרשל פ'וש, ז'ופר, פטן“, השיבה בכובד־ראש.

התפוצצנו מצחוק, ואף כי היינו נפגשות במסיבות, שוב לא ניסינו להתרועע.

הידידות וחילופי־הדעות בין הנערות חשובים היו בחיינו, אולי כמורשה מחברה שבה מועטה היתה הקירבה בין גברים ונשים, פרט לקירבה המינית. היחסים בינינו כבר היו חפשיים הרבה יותר מאשר אצל הורינו, אבל לא ידענו איזו עמדה לנקוט כלפי בחורים — שותפים בכוח, אך גם אויבים בכוח. כתום ימי ההתבגרות היו יחסינו ההדדיים סבך של סתירות דו־משמעיות, ואצל נערות אחרות היינו מבקשות יחס כן ומשביע־רצון. היינו מתעסקות הרבה ב„הסתודדות“, וכמעט באימה היינו משוחחות על מה שנעשה אחרי בית־הספר. הורינו התייחסו ברצינות ללימודינו:

ההשכלה היתה סמלו של המעמד הפנוי, שהרי השכלה לבנות אין לה שום תכלית מעשית, ומבחינה זאת היתה חסרת־פניות לגמרי. אנחנו ידענו זאת, אך קיוונו למין גם, אולי לאיוו אהבה גדולה, או לאומץ חדש, שיציתו בנו את הכוח למרוד.

**

אחרי בחינות־הבגרות התענגנו כולנו, פרט לדניז שהיתה נוסעת בכל קיץ לאירופה, על הקיץ העצלתני בחופי אלקסנדריה, על הלבטים המסעירים של אהבות תמימות ומושחתות. הסתיו חטף את רוב הבחורים שהפרנו בבית־הספר, ובכך ניתקו קשרי הילדות האחרונים. עתידים הם לחזור מן האוניברסיטאות האירופיות כשהם יודעים לאיך־ערוך יותר מאתנו, ואנחנו נדמה לאחיותינו ולשארות־בשרנו הבכירות. נלך למסיבות, נשתעשע ונשתה עד־להחפיר, משועממות, נכזבות, ממתונות לבעלים, נמשכות למרי, אך באין העזה לכרות את עבותות המשי הקושרים אותנו אל משפחותינו האמידות. נשחק בריג/ נקרא. נתעצב, ונמשיך בנוסח החברותי־המשפילי הזה, עד לנישואים, לידה, בגידה, ואולי גירושים.

„בחורה צעירה יש לה כל־כך הרבה דברים לעשות“, היתה אמי מנסה לנחמני. „מסיבות, בגדים יפים, ספורט, קונצרטים. ללמוד לתפור ולבשל קצת. כן, יקירתי, אני יודעת שזה שנוא עליך, אבל כאשר תתחנני יהיה עליך לדעת לנהל את משק־ביתך. אז תוכלי ללכת לשיעורי ספרות.“

השתוללתי מכעס. היקר בחלומתי היה להיעשות סופרת, אבל לספרות בחינת פירפוס אחרון של השפלת־גברת בוזי מעומק־לבי.

„יש נערות אשכנזיות שנוסעות ללמוד באירופה, למה לא אוכל לעשות כמוהן?“ הייתי שואלת.

„את אינך אשכנזיה“, היתה אמי משיבה, „ואם תהיי פקחית יותר מדי, יפחדו הבחורים שלנו לשאת אותך לאשה.“

„מוטב, אם כך, אחתן עם אשכנזי. בין־כה־זכה הם משכילים פ־אלף יותר מאתנו. פרויד, טרוצקי, ברגסון, כולם יהודים אשכנזים. אנו אין לנו אף איש מפורסם להתפאר בו. אף לא אחד. וחוץ מזה, הנה דניז, למשל. אביה איננו אשכנזי. אבל הוא הסכים שתגור בפריז ותלמד בסורבון.“

אמי צחקה בלעג. „תעשה מה שתעשה, בהתחשב בעשרו של אביה תמיד יהיו המון גברים מוכנים להתחתן אתה. חוץ מזה, גאונות אינן נשים טובות.“

„אם כן, תני לי לעבוד.“

„אינך יכולה. אנשים יחשבו שאביך פושט־רגל.“

ויכוחים מעין אלה התנהלו בכל בית. לבסוף הסכימו משפחותינו שנלך פעמיים בשבוע למרפאה ללמוד עזרה־ראשונה, על־תנאי שלא תהיינה שם מחלות מדבקות, ולבית־הספר למשפט הצרפתי, אחר־הצהריים, בין הספורט למסיבות.

נדמה היה לנו שניצחנו במובן ידוע, אך, כמובן, אין לומדים שתי אומניות בעת־ובעונה־אחת, ונטולות היינו הן את משמעת העבודה הן את הצורך להשתכר למחיתנו, אף כי לפרקים התקנאנו בנערות הנאלצות לעבוד. מה טעם להתגיע בקודקס הנאפוליאוני בזמן שתענוגות כה רבים מזומנים לנו, ומה־גם שבבוא קצם של הקאפיטולציות ובתי־הדין המעורבים, בקרוב, ממילא יחדלו בתי־דין זרים ולא תהיה עבודה לעורכי־דין יודעי החוק האירופי? שמענו הרצאות למקוטעים, עד שפתחו התלמידים במוסדות המצריים להשכלה גבוהה בשביתה, למחות, כתמיד, נגד הכיבוש הבריטי. צירייהם פרצו לבנין השאנן של בית־הספר הצרפתי למשפטים — אף זה ממעוזי המיעוטים — ודרשו שביתת־אהדה, וכאשר נתמלא האולם מהם נעלו את הדלת. האטיפה היתה נרגזת, פרועה, ולרובנו היתה זו פעם ראשונה שראינו מוסלמים באסיפה המונית, עיניים בוערות, פיות נעווים. טרף לסערת־רגש קיבוצית קנאית... הפרופיסור הבליע ואמר בנעימה, בצרפתית, שבתור פקיד של הוד־מלכותו אין הוא יכול לשבות והוא יוסיף להרצות גם באולם ריק, אבל התלמידים רשאים לנהוג על פי צו מצפונם. ואלטי, אחד מחברי היוונים לכיתה, הירגם לערבית. פניו יצירת־מופת של אירוניה וקולו נפעם וגובר: „חברים סטודנטים, אתם חפשים לבחור! הדלת נעולה!“ הסטודנטים המוסלמים שאגים. חמקתי אל הדלת ובתוך המהומה קראתי אל אחד מהם: „אין זה הוגן, בנות כה רבות כלואות עם גברים כה רבים. לא היית רוצה שיקרה הדבר לאחיותיך שלך. הנח לנו להסתלק בשקט“.

ביחסים אישיים היו הללו תמיד מהוגנים, הלבנטיניות שלהם עדיין הספיקה להם לדעת שאדם, עם כל פחיתות־ערכו, חשוב יותר מעקרון, עם כל קדושתו. הם הניחו לנו ללכת.

זכור לי איך רצתי ברחובות החשוכים, הריקים, אף מכונית לא העזה לנסוע, ורוב פנסי־הרחוב היו מנופצים. שוטרים עוברים במשמרת. מטח יריות. הרהרתי לנפשי: „כבר אחרי שקיעת השמש, והענין עדיין לא נגמר. אולי בכל זאת תהיה מהפכה, ועצמאות.“ תסיסה היתה בתוכם, כמו בתוכנו, אך משום־מה לא היה זה אותו הדבר.

השביתה נמשכה שבועות על שבועות. תמהה הייתי איך המוסלמים הצעירים האלה אומרים לשנות את המצב במצרים אם אין הם מבינים כי חשוב מכל הוא ללמוד מה שהאירופים יודעים. גם בארצות אחרות נתפסים סטודנטים לפעולה מדינית, אך אין הם מבטלים כה הרבה זמן יקר.

✱

אירופה, אף שרחוקה היתה, היתה חלק מאתנו, ואנו ידענו שאין מנוס מן העולם אשר יצרה גם רב הוא אשר עמה לתת. סבורים היינו כי המוסלמים מחקים את אירופה בגילויה השטחיים ביותר, מבלי להתאמץ ולתפוס את העליונות שעליה מיוסד שלטונה. עשירי־העשירים שבהם התגנדרו במכוניות ביואיק שחורות ובפלגשים

צהובות־שער מתוצרת־חוץ, ואילו אותם שהוצרכו להשתכר למחיתם חלמו על ה"דיפלומה" שתאפשר להם להבריח זבובים במשרדים ממשלתיים, וכמעט אף אחד מהם לא שקד להיעשות חלק מאותה עילית הדרושה על־מנת להכניס את מצרים לעולם המודרני. לא מקרה היה זה כי מעט החרושת המודרנית שהיתה במצרים נוצרה על־ידי זרים ובני מיעוטים אך לא על־ידי מוסלמים, ויהיו עשירים ככל אשר יהיו. לגביהם היתה הציביליזציה האירופית רק דבר שגינונו החיצוניים מעניקים פרסטיוז'ה מעמדית. הנה כך נאספו סכומי־כסף גדולים בחסותו של המלך פארוק הצעיר כדי לתת לכל פלאח זוג נעליים, ובכבישים שתוכנו על־ידי מהנדסים בריטים היה הפלאח מהלך יחף ונעליו החדשות קשורות בגאון לצווארו. השווינו זאת למצב בארץ־ישראל, מקום שבונים חברה חדשה מן המסד, בורזמן שבמצרים מתחילים בקומה העליונה, בתקוה שהיסודות יקומו מאליהם. אוהדים היינו את שאיפותיהם של הלאומנים, אך לא סברנו שיוכלו לפתור את הבעיה האמיתית של החברה הזאת, ועל כך לא יכלו לסלוח לנו. מהיותנו לבנטינים, התרים בחוש אחר פשרות פוריות, מדומים היינו כי סימו של הפיבוש הקולוניאלי לא יפתור שום דבר שביסוד, אלא אם כן יפעלו מושגים אירופיים בעולם הנה המתעורר וישנו את עצם דפוסיו כדי שיוכל להיות בן־חורין. מחמת ההבדלים האלה בגישה לאירוסה, שעמוקים היו יותר מן ההבדלים במחשבה, נעשתה התפרדות דרכינו טרגית אך בלתי־נמנעת.

עם כל הפלפולים האלה היינו גם אנו כפונקות, חסרות את כוח ההתמדה הנחוץ כדי להפוך את חלומותינו ואפשרויותינו לעובדות מוצקות המשפיעות על המציאות. כשחזרנו לבית־הספר־למשפטים נשמט החוט מידינו כליל, הואיל והפרופיסור הוסיף בינתיים להרצות, ולהבדיל מן הבחורים לא שקדנו לעיין בספרי־הלימוד שלנו. מעט־מעט הפסקנו את לימודינו, אחדות מאתנו עבדו בקביעות במרפאה. באותו רובע ערבי המט ליפול היו התינוקות ואמותיהן — רבות מהן זונות שעתה זה יצאו מגדר ילדות וכבר היו אכולות עגבת — עלובים־להחריד עד כדי כך שדומה היה כי אין להועיל כאן מאומה. ד"ר ס., שאר־בשר של מארי, היה ממית עצמו בעבודה, כשהוא צורח על החולים בקול ניחר מרוב זעם ורוך נואש. כעבור שנים, כשראיתי, בארצות־הברית, תמונות של הפגרים החיים באושוויץ, זכרתי את השלדים הפעוטים, שעודם נושמים בדוחק, על שולחנותיה של המרפאה, ואת ד"ר ס. הדוחק בנו בקול צרוד: "מדוע אינכן הולכות לארץ־ישראל, למקום שנבנית חברה שיש בה טעם?"

רוב המתנדבות היו קופטיות. הגערות המוסלמיות שנרשמו היו מופיעות רק כדי לחוות קידה למלכה פרידה כשהיתה מבקרת במרפאה, שעה שהיו רוחצים את החולים העלובים פחות מחבריהם, מלבישים אותם ומעמידים אותם בשורה כשהם מחייכים לכבוד המאורע...

ד"ר ס. אולי היה לו חלק בדבר שקבוצה קטנה של בחורות יהודיות פתחה מרפאה

כבית־ספר ברובע היהודי, מקום שהיה המצב ביש כמעט כמו ברבעים המוסלמיים. דנות היינו בכונד־ראש אם יש בכך משום „בגידה בהמונים“, אבל לבסוף החלטנו שהואיל והיהודים מועטים מן המוסלמים הרי לפחות נוכל לראות שם איזה תוצאות ואילו בנות הפחוזות יכולות לעשות מעט עבודה סוציאלית לטובת אחיהן שלהן. אז, אם אי־פעם ילכו אחינו לארץ־ישראל, לא יהיו כה רבים מהם סומים, חולים, חדלי־מעש.

ציונים לא היינו שכן תרנו אחר האוניברסליות, אבל מתווכחים היינו על הציונות, בהתלהבות כמעט כמו על המרקסיזם. דעתנו היתה כי יש צורך ב„השכלה אירופית“ כנותקת מן הדת קודם שיוכלו בני־אדם להכריע „אובייקטיבית“ בעד הציונות או כנגדה, וכי אין לקפוץ בלי שום הכנה מן ה„חארה“ (השכונה) לקיבוץ. את שלב־

הביניים הזה ניסינו ליצור, על פי דרכנו הצנועה.

הבריות צחקו ל„מרפאה“ שלנו, אך עזרו, נפתעים למראה התוצאות שהשגנו, בלי נסיון רב אך בעבודה נלהבת. חוללנו מהפכה זוטה בכך ששילמנו לנעורות שעזרו על־דינו שכר שלא נשמע כמותו ב„חארה“. דבר זה הביא עלינו חורבן. לא ידענו מאומה על ארגונה של הקהילה היהודית, ונדהמנו כאשר השמיע ה„שייך־אל־חארה“ איזמים מצועפים. ריננו אחרינו שאנו מטיפות לפיקוח על הילודה ולציונות, ועל כך השיבונו בחימה כי הדבר השני הוא שקר, ונדדע לנו כי הורים שילדיהם באים אלינו נמחקו מרשימתו של השייך־אל־חארה ושוב לא היו מקבלים סיוע מקופות־הצדקה של הקהילה. בכמה עתונים הופיעו מאמרי־שימצה קטנים, ודבר זה ציער את הורינו, שלא רצו שיצא לנו שם של „מהפכניות בעלות כוונות טובות אך מסוכנות, בכל־זאת“. אחת־אחת פרשנו. לידה, בתו של עורך־דין מפורסם, שפעבור ימים לא רבים העלה אותו המלך פארוק הצעיר לדרגת פחה בעבור שירותיו, החליטה כי ריאקציוניות היא להפלות את היהודים לטובה. ראוי היה שנתמיד, אך דווקא זאת לא למדנו. לאחר־מכן אורגנה העבודה הסוציאלית ברובע היהודי על בסיס יעיל יותר, גם הפעולה הציונית עשתה את שלה, בעיקר הודות ל„השומר הצעיר“, והרבה צעירים קיבלו עזרה להגיע לארץ־ישראל בדרך בלתי־רשמית.

בלי המרפאה נראו חיינו עקרים יותר מתמיד. המסיבות והעגבים שוב לא היו מסעירים כליכך לאחר שפג החידוש שבהם. השתתפנו בקורסים, לציור, פיסול, פילוסופיה, מחול, יוגה, חדלנו מן האחד והחילונו במשנהו, בלא לסיים שום דבר מעולם. בזנו לעצמנו ולבחורים המרוצים מעצמם ועושים כסף, ואינם מבקשים אלא שתתקיימנה זכויות־היתר שלהם בחברה המגונה הזאת כל ימי־חיהם. על פי דרכנו החובבנית הצטרפנו לקבוצות אנטי־פאשיסטיות, לליגות לפעולה דמוקרטית, התווכחנו על סטאליניזם וטרזקיזם, בפגישות חשאיות במידה זו או אחרת, עם צעירים מדאיגים, לוקח־לב, שאינם באים בחשבון לנישואים — אנרי וראול קוריאל, אלבר קוסרי, הסופר, ג'ורג' חניין, לוטפאללה סולימאן — שוב, כמעט כולם מבני המיעוטים.

פתחתי בשיחות סודיות על פירסום רשימותי הראשונות; הן היו נטולות ממשות במידה משונה, לפי שהקפדתי להשמיט כל רמז לסביבה חברתית כלשהי. ביקרתי בארץ־ישראל, ונמשכתי להישאר בקיבוץ. שם אין צורך בכסף, ולכן לא אודקק להסכמת הורי, שהרי עתה־זה מלאו לי עשרים־ואחת שנה, וכך אנצל מן החיים הרכים, המחניקים והמשחיתים של מצרים. משהו עיכבני, לא רק הדבקות בחיים סנוביים גוחים. צריכה הייתי להכיר את אירופה במפנים בטרם אבחר. רק אז אוכל ללכת לארץ־ישראל, כאדם שלם, ממש. אכן, אהבתי את מצרים, אך שוב לא יכולתי לשאת את עצמי בתוכה, עם כל שהכרתי בקסם המזור של דרך חיינו. יום קיץ אחד אחר־הצהריים ישבנו על הרצפה בחדר־הספריה הנאה בביתה של לידיה סביב הר של עלי־כותרת מגן־הוורדים המהולל של אביה. לידיה הסבירה שסבתה עומדת לרקוח מי־ורדים. הוורדים נדפו ניחוחם, וניעמת, שפנתה של לידיה וחברתה הקרובה החדשה, העירה במרירות: „סבתותינו רקחו מי־ורדים, ואנחנו אף לא זה“. היא היתה תורכיה, בת לנסיכה ופחה ששימש שגריר בהרבה בירות אירופיות, ומאחר שכל ימיה חיתה באירופה התקשתה להסתגל לחיי האצולה התורכית. רינגו אחריה שהיא סירבה להיות לאשה לפארוק, שהוא כועס, ומשפחתה נתונה בצער גדול. אולי על כך רמזה כשסיפרה לנו יום אחד שאם גם „האצילות מחייבת“ הרי רב מדי הוא לדרוש מאשה שתחיה עד אחרית ימיה בהסגר. שותקות היינו, שכורות להט־חום וניחוח ורדים גוועים, כאשר מתחה ניעמת את גופה הארוך, המחוטב והטיחה: „הייתי רוצה למצוא בי אומץ בשביל להיות רקדנית־קברט ערומה. ממילא כולנו נוהגות כזונות לאחר שאנו גישאות — פרט למלכות המספנות“.

ימים לא רבים אחרי־כן הכריזה ניעמת שהיא נוסעת לתורכיה: „אני אמצא לי בעל, תורכי אמיתי, לא אחד מן התורכים המנוונים של מצרים. הייתי מעדיפה מישהו בעל מקצוע של ממש. אם תבוא המהפכה, לא נחסר פת לחם לעולם“. מתוך ליצנות דיברה, אבל נבואה נזרקה מפיה.

היתה שם עוד נערה אחת, דיאנה פ., שכעבור ימים אחדים קמה שערוריה עצומה סביבה. מרצה־עוזר לפילוסופיה, איש נשוי שאף לא התגרש עדיין, העז לבקש את ידה. הוריה התפלצו והשגוהו בשבע עיניים על חברתנו, וכמה חדשים התנהל בינם לבין הפרופיסור קרב דרמתי ומבדח שהעסיק את כל הלשונות בלי הרף. דיאנה נעשתה גיבורה מפני שלא ויתרה על בחיר־לבה, ושמה נעשה קריאת־קרב לצעירות שביקשו „לעשות בגופן כטוב בעיניהן“. אם היו גברים מנסים למתוח בקורת על התנהגותה, היו זוכים לתשובה קרירה מפיהן של צעירות שאמרו להם: „השיטה כולה לתועלתכם, אבל אנחנו לא נסבול אותה עוד“. במדור־ההרמון בחשמליות היו הנשים הנכנעות ושחורות־הצעפים משוחחות על הנערה הזאת שלא הכירוה, משוות אותה בהתלהבות לדוכסית וינדזור. „יא אללה! אמור! אמור! אלה הם גברים! מוכנים להפסיד מלכות בעד האשה שהם אוהבים, ולא סתם להוסיפה על

האחרות". אנשים קשישים יותר לא הבינו מה הרוח הרעה המנשבת כאן, והורים חוששים היו שיוצרכו להחזיק בבתם בנות פנויות שנתחלל כבודן. הגיעה שעתנו לבחור את בחירתנו. דיאנה נישאה לפרופיסור, וכמוהו הורתה בבית ספר צרפתי בהדוֹסין. ניעמת נישאה למהנדס תורכי ממוצא אצילי. לידיה עסקה בעבודה סוציאלית בפפר הערבי הסמוך לחווילה המפוארת של אביה, לימדה את הנשים להשתמש במכונת־תפירה, וכל הזמן היתה מדברת על לנין, טרוצקי, סטאלין והפוכב האדום שיביא את הישועה. בדניו קינאנו מאד. היא היתה באה למצרים לביקורים קצרים בימי הפגרה, מדברת מתוך ידיעה על הגל, מתקנת את „הפירושים המוטעים" שלנו, שכן בידה היה המפתח להבנת הכל — השקפה סטאליניסטית עקיבה, כוללת. בחפשויות מדהימה השתמשה באוצר המלים הסלנגי־האינטלקטואלי של פרחי ה„אקול נורמאל סופרייר", שעה שאנו צריכות היינו להסתפק בכך שנקרא עליהם ב„אנשי הרצון הטוב" של ז'יל רומן. אני נישאתי לרופא יהודי ממוצא רוסי, שהיה משתלם בארצות־הברית. השער לחירות.

**

פרצה מלחמת־העולם השניה, אך אני ראיתי מרחוק עד כמה היתה מצרים זו אשר הכרתי משנתית והולכת. אחותי הצעירה למדה באוניברסיטה והורי אף לא הוציאו מפיהם ציוץ, ואני האמנתי בגאווה כי סללתי לה את הדרך. היא עבדה, בדומה להרבה נערות אחרות כיום. הדבר נחשב נאה, אפילו „פטריוטי", לעבוד בשביל הבריטים והאמריקאים. נוכח כל הצעירים הללו לובשי המדים אשר סביב, הוצרכו הבחורים המקומיים להסתפק באותם חסדים קטנים שהואילו הנערות להעניק להם. הבחורות ראו עולמן בחייהן משך כל התקופה של טוברוק ואל־עלמיין, ומתאוות היו שלא תיגמר המלחמה לעולם.

כשחזרתי למצרים היו הרבה בחורות עומדות לעקור ממנה, נשואות לקצינים מבעלי־הברית, אם אפשר לקציניהם של גדודים בריטיים בעלי־שם. הללו קשה היה להשיגם, ורבות הסתפקו בפחות מזה. נודע לי גם כי שאר־יבשר רחוקים מתוניסיה שבו הביתה ועמהם תכרים מוסלמים שבדומה להם נכנסו לחילות צרפת החפשית. נדהמתי למצוא כי בצפון־אפריקה מוסלמים ויהודים לומדים באותם בתי־ספר, מקבלים אותה תרבות אירופית ומאמינים כי לאחר המלחמה תקום צרפת, מטוהרת מן הריאקציונרים הפאשיסטיים שלה, ומתוך הכרת־טובה על תמיכתם הנאמנה תעניק להם עצמאות. ימים מעטים אחרי־כן שמעתי אחד משאר־יבשרי מזכיר את חביב בורגיבה, כביכול ידידו הטוב ביותר, „טיפוס עצום". לאחר־מכן עמד שאר־יבשרי זה במגע הדוק עם מורדים צפון־אפריקאים שנלחמו תחת הצלב־של־לורן על ראשי־הגשר באיטליה, בטרם ישוּבו נכזבים לבתיהם...

באתי למצרים לשבועות אחדים כגרשה צעירה (מעמד מענג בתכלית), לאחר שהצלחתי וזכיתי בפרס ספרותי בארצות־הברית. («דבר זה יכול לקרות רק באמריקה», היו אומרים חברי השמאליים והאנטי־אמריקאיים, בעקמת־חוטם). עם כל העמדות־הפנים, הוקסמתי ממצרים זאת שראיתיה עתה מבחוץ, ובמידה של חירות שלא ידעתי כמותה בבחרותי. הייתי שואפת אל קרבי, כשמחה לקראת מודע ותיק, את רוח המדבר, הנודפת ריחות של פריחת הדורים, גללים, אבק ופרחים, מקשיבה לויכוחיה של האינטליגנציה השמאלית של בני המיעוטים בבתים ערביים יפים וישנים מעל ל„מדרגות האדומות“ ברובע־המצודה, הרחק מעל לעיר הלבנטינית. לידיה ועוד כמה נשים צעירות היו משדלות לעתים קרובות את אבותיהן רבי־ההשפעה להוציא את חבריהן הקומוניסטים מבית־הסוהר, והמלים שהושמעו מעל ל„מדרגות האדומות“ היו נישאות בפי הצעירות ההדורות האלו, חוזרות ונשמעות בלחישות־סתר במועדוניהם של קצינים צעירים. הזרע שנזרע שם נבט והניב תנובתו, בשדות שימים רבים היו עומדים בור. לאחר זמן היו מרגנים שתורכיה אחת, סטאליניסטית מן האצולה התורכית הרוממה ביותר שהעזה שלא להינשא כלל, עיבדה את נאצר עצמו בבחרותו...

הכל חשו כי קרוב לבוא הסוף. פארוק, שהיה פעם אהוב על עמו, העיר בשבתו אל שולחן של פוקר: „עוד מעט ישארו רק חמישה מלכים בעולם: ארבעה מלכי הקלפים, וכמובן, המלך האנגלי“. האימרה נמסרה מפה לפה. פארוק היה מלך רע, אך נביא ממדרגה ראשונה.